

El restabliment de la impremta a Tortosa: Josep Cid, 1780

Enric Querol Coll *

Resum: Després de ser una de les ciutats pioneres a la Península en la producció de llibres impresos (1477), Tortosa només va tenir un taller tipogràfic estable entre el 1622 i el 1656. No fou fins al 1780 amb l'impressor Josep Cid, que no es va tornar a gaudir d'aquest mitjà determinant tant per a la difusió com també per a la creació literària i intel·lectual. L'article vol fer una petita història de l'establiment del taller de Cid així com del seu successor, Joaquim Puigrubí, alhora que oferir una panoràmica del tipus de produccions que tragueren a la llum

Paraules clau: Impremta, Tortosa, segles XVIII-XIX, Josep Cid, Joaquim Puigrubí.

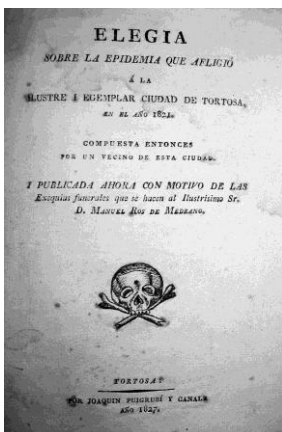
Palabras clave: Imprenta, Tortosa, siglos XVIII-XIX, Josep Cid, Joaquim Puigrubí.

Key words: Printing press, Tortosa, XVIII-XIX centuries, Josep Cid, Joaquim Puigrubí.

Mots clés: Imprimerie, Tortosa, siècles XVIII-XIX, Josep Cid, Joaquim Puigrubí.

El 1477 els impressors Pere Brun i Nicolau Spindeler publicaven a Tortosa els *Rudimenta grammaticae* de l'humanista Niccolò Perotti, una de les primeres mostres d'art tipogràfic a la Península. Malgrat aquesta edició primerenca i les tres obres que imprimí Arnau Guillem de Montpesat entre el 1538 i el 1539, l'únic taller estable a la ciutat a l'edat moderna fou el fundat per Jeroni Gil, el 1622, continuat per Francesc Martorell i successors (1631-1642) i per Pau Bori, amb una edició esparsa del 1657. Després, silenci, fins que a partir del 1780 comencen a aparèixer peus d'impremta signats per Josep Cid. Tot i que Federico Pastor (1901:114), en el seu clàssic estudi sobre la història de la impremta, afirma que Cid estigué en actiu des del 1764 fins al 1791, hem de rebutjar aquestes dates límits per pur empirisme: no hem trobat cap obra signada per aquest tipògraf abans del 1780 –Pastor no dóna cap referència bibliogràfica per a sostenir la data de 1764– i, al contrari, són comuns els peus d'impremta de Cid fins al 1821. És possible, per tant, que la data respongui a una errada tipogràfica.

Certament, amb les dades de què disposem se'ns fa difícil explicar l'aparició *ex novo* d'aquest personatge al món de la impressió. Josep Cid i Guàrdia (Tortosa, ? – 1821) era, de fet, fill d'un pagès que havia traspassat ja el 1780, any en què mare i fill apareixen documentats venent un censal, document en què Josep és qualificat d'impressor i llibreter. No sabem on adquirí la maquinària ni tampoc on es formà. La lògica i la versemblança apunten que podria haver treballat d'oficial en algun dels tallers més propers aleshores: amb Magí Canals, a Tarragona; amb Josep Barber, actiu a Reus i a Tarragona; amb Rafael Compte, a Reus; amb Pere Escuder, a Lleida, o en algun dels establiments operatius a Barcelona, Saragossa o València. Hi ha també la possibilitat que Cid actués com a capitalista: havent vist, amb bon ull comercial, la necessitat del mercat, hauria portat a la ciutat algun tipògraf expert que es faria càrrec, a la pràctica, de les impressions. Fos com fos, el 1780, amb aprovació del vicari general Tomàs Forner i llicència del corregidor Diego de Bryas, sortia a la llum la *Oración panegírica en que se descifra [...] B. Miguel Argemir de*

* Doctor en Filologia Hispànica.

los Santos, trasllat del sermó predicat pel dominic Josep Sánchez al convent de Sant Blai de Tortosa amb motiu de les festes celebrades per la beatificació del trinitari Argemir. Altres peus d'impremta ens informen que el 1789 el taller estava situat al carrer de la Rosa, mentre que el 1815 es trobava al veí carrer de Sant Roc. Una anàlisi del corpus d'impresos sorgits del taller de Cid ens hauria de donar indicis, si més no, del pols sociocultural de la ciutat, i respondre algunes qüestions pertinents, com ara quina era la llengua de cultura emprada, els gèneres preferits per aquella societat, els temes que els interessaven, etc. En primer lloc, cal dir que hem pogut enregistrar seixanta-set obres en quaranta-un anys que va funcionar el taller (1780-1821). No cal dir que la xifra representa una petita mostra del volum total d'impressions realitzades, moltes d'elles perdudes a causa de l'escàs valor econòmic i de les característiques físiques –tipus d'enquadernació, poques fulles– de bona part dels fullets i fulls volanders impresos. La majoria d'impressions tenien, de fet, una funcionalitat i una vida efímera. Quant a la llengua, cal dir que de les seixanta-set obres enregistrades, nou són en llatí –exercicis acadèmics, obres litúrgiques– la qual cosa representa un 13% del total; tenim també dos fullets en català –en valencià, un d'ells– (3'5%), mentre que la resta de la producció és tota en castellà (83'5%). El llatí subsisteix com a llengua eclesiàstica i dels estudis superiors teològics, mentre que el català queda circumscrit a la literatura de cordill: romanços *escapistes* sense gaire pretensions literàries.

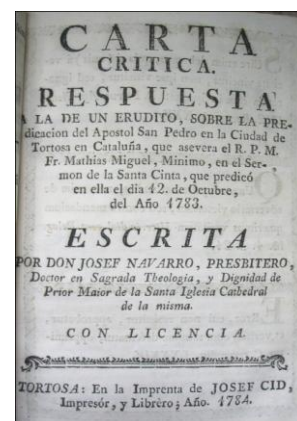
Una divisió en gèneres literaris revela que la majoria d'obres són de caràcter devocional i litúrgic (27%), amb profusió de novenes a sants i imatges d'arreu de la diòcesi. També té una gran difusió el gènere dels sermons (18%), predicats en ocasions solemnes –traspàs de Carles III–, o per algun altre motiu domèstic. Si afegim quatre obres de caire teològic (6%), tenim que les obres de tema religiós, en general, ocupen clarament el primer lloc, amb un aclaparador 51% de la producció.

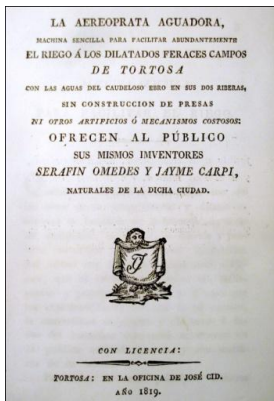
A continuació vénen els impresos de caire poètic (12%), la majoria dels qual són fulls volanders o romanços de pocs folis. Destaca, en aquest àmbit, el recull *Flores poéticas que adornan el Aula de Gramática de la fidelísima villa de Benasal*, aplegat pel mestre de gramàtica de la vila, Salvador Roig, o la reimpressió del *Poema heroicum de Sacro Cíngulo B. Mariae Virginis*, de Josep Beltran. En l'apartat de la prosa de ficció (9%) tenen pes propi els fullets noticiers sobre les riudes, un subgènere molt productiu a la zona (cf. Querol Coll 2006), així com les relacions festives, amb un curiós *programa de festes de 1807*, i una obra hagiogràfica, *l'Epítome, o breve relación de la vida [...] del beato P. Nicolás Factor*, de Josep Beltran.

Les obres tècniques hi són ben presents (9%). N'hi ha de dedicades a les virtuts de les aigües medicinals de la zona, i també projectes sobre la canalització i l'aprofitament de les aigües de l'Ebre, tema recurrent a la societat tortosina des de l'edat mitjana.

Hi ha també una bona representació de produccions de caire administratiu (6%). Val a dir que, en aquest apartat, no hem comptabilitzat totes les reimpressions de Reials Cèdules fetes a l'obra de Cid, gairebé amb una rutina anual, perquè les hem considerat produccions de caràcter merament burocràtic.

Un altre gènere amb diverses mostres (6%) és el dels exercicis acadèmics, o les discussions escolars practicades als Reials Col·legis o al convent dels franciscans. Finalment, hi trobem dos textos de caire polític (3%), que cal emmarcar

dins l'ambient de tensió entre liberals i realistes, cap al 1820, en particular, una obra de gran calat: *De la constitución y del derecho que tienen todos los pueblos a constituirse del modo que crean más conveniente* (1820), del reconegut jurista Pedro Sáinz de Andino, aleshores fiscal a Tortosa. A banda d'aquests, tenim un text que cal incloure en l'apartat de la historiografia crítica, tan productiva en el segle de les Llums: la *Carta crítica. Respuesta a la de un erudito sobre la predicación del apóstol san Pedro en la ciudad de Tortosa*, del prior major Josep Navarro.

Aquest repàs és un indicador, en cap cas definitiu, però, tanmateix, significatiu, de l'estat intel·lectual del territori. Apreciem que la religiositat popular – mariologia, supersticions– tan criticada pels il·lustrats, té encara un pes preponderant. Hi trobem, però, signes dels nous temps: projectes hidrològics, anàlisis mèdiques i físiques, etc., així com l'obra política del liberal Andino, i un text historicocrític, gènere típicament il·lustrat. La creació té també la seva presència, però en la seva major part, sigui en poesia o bé en prosa, són obres sense gaire transcendència, de baixa volada: romanços, fullets noticiers, fulls poètics volanders, una hagiografia, un recull de versos del mestre de gramàtica local, etc. No trobem cap projecte creatiu ambiciós, que ultrapassi l'interès local.

D'altra banda, cal remarcar que el flat mercantil de Cid fou encertat, i el taller rebé encàrrecs no sols dels centres d'ensenyament, administracions civil i eclesiàstica i literats locals, sinó també de molts pobles de la part valenciana de la diòcesi –més forta econòmicament–, com ara Vila-Reial, Castellfort, Benassal, el Forcall, o fins i tot més lluny, com ara Xelva, en plena comarca dels Serrans. També hi ha dues impressions de gènesi clarament aragonesa.

Josep Cid traspasà, com tants altres conciutadans, durant l'epidèmia de febre groga del 1821; aquell mateix any surt a la llum el fulllet intitulat *Los Itres. Ayuntamiento Constitucional, y Junta de Sanidad de la Fidelisima y Exemplan Ciudad de Tortosa a sus conciudadanos*, amb el següent peu d'impremta: «Tortosa: Imprenta de Puigrubí, heredero de Cid». Segons Del Arco (1916: 189), hem d'identificar aquest nou impressor amb Antoni Puigrubí i Canals, fill del tipògraf tarragoní Miquel Puigrubí, que s'hauria establert a Tortosa cap al 1813. La troballa del testament de Josep Cid ens dona noves pistes sobre la transició entre un i altre taller tipogràfic.²⁴ Amb data 19 d'agost de 1815, l'impressor i la seva esposa Marianna Sorribes testen conjuntament i deixen com a hereus el fill Tomàs Cid, beneficiat a l'església parroquial de Flix, i la filla Maria Francisca, esposa de Joaquim Puigrubí i Canals, impressor i veí de Tortosa, amb qui s'havia casat aquell mateix any. Sogre i gendre, per tant, devien treballar plegats i el darrer va continuar amb el taller del carrer Sant Roc sense solució de continuïtat.

Aquells foren uns anys especialment convulsos per a la ciutat: al sotrac social, econòmic i demogràfic produït per l'epidèmia de l'anomenada febre groga, s'afegeix el canvi de govern, amb la irrupció dels liberals (1820-1823) i l'aparició de les primeres partides reialistes, germen del futur carlisme. Segons Saüch (2001: 145) Puigrubí era tinent del batalló de voluntaris reialistes, el 1826, mentre que Vinaixa (2006:289) ens assabentà que l'octubre del 1833 fou bandejat de la ciutat en ser considerat un element subversiu. Amb tot, durant el trienni constitucional havia publicat sense escrúpol les proclames oficialistes i la propaganda liberal generada a la ciutat; igualment, durant el 1824 imprimí *El liberal arrepentido*, de l'ultramuntà

²⁴ ACTE. Fons notarial de Tortosa, Sgn. 3301, f. 181.

Marià Roquer, director del seminari conciliar, mentre que el 1833 publicà la publicística governamental en suport de la reina Isabel. La impremta estigué oberta a totes les tendències polítiques acceptades segons la legalitat del moment i només quan els textos són eminentment subversius hauran de buscar mitjans alternatius des de la clandestinitat, com és el cas de la impremta instal·lada pels carlistes a Cantavella, des d'on es publicava el *Boletín del Ejército Real de Aragón, Valencia y Murcia* (Córdoba 1845: 272-273). Desconeixem la data de tornada de l'impressor a la ciutat, tot i que podem constatar que des del 1833 fins al 1842 la llibreria continuà oberta, però no trobem obres sorgides del seu taller, i sí la presència d'un altre impressor, Josep Antoni Ferreres, que absorbeix els treballs tipogràfics. Precisament en aquells anys Vinaixa (2006:232) enregistra un Antoni Ferreres en qualitat d'afí al règim liberal, que es féu càrrec de certs arrendaments municipals, el 1836. Les coincidències de noms i l'encaix de les dates són ben suggerents. En tot cas, l'amnistia del 1840 portaria Puigrubí de volta a Tortosa. Casat en segones noces amb Narcisa Ferrer, a la mort de l'impressor, el 1844, la vídua continuà al capdavant de l'establiment tipogràfic i llibreria del carrer Sant Roc fins al 1855, si més no. Entre les obres publicades pels Puigrubí destaca la ja anomenada *El liberal arrepentido* de Marià Roquer, autor de gran calat i estil impecable. Es tracta d'una sèrie de nou cartes en què l'autor, representant dels sectors més tradicionalistes, defensa la seva tesi tot atacant els mals del segle: llibertat d'impremta, filosofisme, relaxació moral, etc. Així mateix, a partir del 1846 surt a la llum *El Ebro*, primer periòdic de la ciutat. Es tracta d'un setmanari que versava, segons la portada, sobre «literatura, historia, teatros, comercio y industria», on es publicà, en format de fullotó, la *Historia de Tortosa desde su creación hasta nuestros días*, de Josep Maria Pauli i Sinesi Sabater. Val a dir que el projecte quedà interromput tant per la desaparició del setmanari com per la prematura mort de Pauli (1851). Afortunadament, la ciutat i el territori no depenien ja d'un sol impressor, atès que a més de Josep Antoni Ferreres, que ja hem esmentat, s'anaren afegint nous tipògrafs com ara Vicent Miró, Salvador Isuar, etc., que jugaran un paper molt important en l'esclat i la difusió de les noves idees polítiques a la segona meitat de segle mitjançant una premsa molt activa i compromesa.

BIBLIOGRAFIA

- Ángel del Arco y Molinero, Ángel (1916): *La imprenta en Tarragona: apuntes para su historia y biografía*. Tarragona.
Córdoba, Buenaventura de (1845): *Vida militar y política de Cabrera*. Eusebio Aguado, Madrid, 1844-1845.
Querol Coll, Enric (2006): «Les riudes de l'Ebre a la literatura». *Recerca* 10, 261-300.
Saüch, Núria (2001): «La Guerra dels Malcontents al corregiment de Tortosa». *Recerca* 5, 141-184.
Vinaixa, Joan Ramon (2006): *Tortosa en la guerra dels Set Anys (1833-1840)*. Cossetània. Valls.